

Pohjois-Ruotsin suomalaisnimistön tutkimusta

ERIK WAHLBERG *Finska ortnamn i norra Sverige*. Förberedande studier med introduktion till utforskningen av ortnamnen i Torne älvdal med angränsande området. Tornedalica Nr 2. Uppsala 1963. 282 s.

Ruotsin elinvoimainen onomastinen tutkimus ei ole kohdistunut vain ruotsalaislähtöiseen nimistöön, vaan myös Pohjois-Ruotsin lappalaiseen ja suomalaiseseen nimimailmaan. Sitä ovat selvittelleet K. B. WIKLUND tutkielmissaan *De lapska och finska ortnamnen vid Kiruna och Torneträsk (Le Monde Oriental 1910, v. 1911)* ja *Norrbottniska socken- och kapellnamn av lapskt och finskt ursprung (Norrboten II, 1928)*, Björn COLLINDER arvostelussaan *De finska och lapska ortnamnen på våra kartor (Tornedalica 1, 1962)* ja sanakirjassaan *Ordbok till Sveriges lapska ortnamn (Uppsala 1964)*, Hulda RUTBERG kirjoituksessaan *Där svenskt, finskt och lapskt mötas bland ortnamnen (Norrboten 1944)* sekä Hugo TENERZ laajahkossa tutkielmassaan *Namnen i Tornedalen under 1500-, 1600- och 1700-talen (Norrboten 1960)*. Sitä paitsi monet paikallishistorialliset tutkielmat, esim. Jöran GRAPENSONIN »Anteckningar till Gellivare sockens tidigare historia» (Göteborg 1942), Harald SVENSSONIN »Kolonisationen av Piteå-bygden» (Norrboten 1961), TENERZIN »Ur Norrbottens finnbygdshistoria samt Den svenska infiltrationen i övre finnbygden under 1600- och 1700-talen» (Uppsala 1962) ym., tarjoavat hyvää materiaalia myös onomastikkojen käyttöön.¹ Viimeksi on suomalaissukuinen ERIK WAHLBERG — julkaistuaan aiemmin monia tutkielmia etupäässä Tornion jokilaakson asutus- ja nimihistoriasta — käsitellyt laajemmasta näkökulmasta Pohjois-Ruotsin suomalaisia paikannimiä yllä mainitussa

väitöskirjassaan, joka tarkastettiin Uppsalan yliopiston humanistisen tiedekunnan kielitieteellisen osaston 7.12. 1963 toimeenpanemassa väitöstilaisuudessa. Virallisina vastaväittäjinä olivat dosentti TRYGGVE SKÖLD, arkistonhoitaja GUNNAR PELLIJEFF sekä kansanedustaja RAGNAR LASSINANTTI.

Wahlbergin teoksesta on dosentti Sköld kirjoittanut Svenska Landsmålen -nimiseen aikakauskirjaan laajan arvostelun, jonka olen saanut lukea käsikirjoituksena. Koetan teoksen arvioinnisani välttää sitä, mitä Sköld on jo siitä sanonut, ja tarkastella teosta suomalaisen onomastikon silmin. Tällöin kiintyy huomio etenkin teoksen lähdeaineistoon, jäsentelyyn ja probleemien aseteluun. Erilaisia nimistöky symyksiä valaiseva vanha arkistomateriaali (henkilö- ja manttaaliluettelot, vero- ja maakirjat ym.) 1500-luvulta lähtien on ilmeisesti pengottu perusteellisesti ja se näin seuloittuna onkin teoksessa painavinta (ks. s. 29—30, 173—176). Sitä vastoin — suomalaisissa onomastisissa teoksissa esiintyvä — toinen perusmateriaali, vertailunimistö, puuttuu Wahlbergin teoksesta melkein tyystin. Sitä olisi kuitenkin ollut helposti saatavissa Suomen nimiarkistosta: lähinnä vertailumateriaalia Utsjoen, Enontekiön ja Inarin lappalaisnimistön kokoelmista, Alitornion, Karungin, Ylitornion, Kolarin, Pellon ja Muonion suomalaisnimistöstä sekä etävertailuainesta arkiston yleishakemistosta, jossa on nykyisin lähes 200 000 nimilippua. Ilman tällaista vertailunimistöä on mahdotonta saada selkoa

¹ Tiedän myös, että kirjailija RICHARD GOTHE oli kuonnut nimimateriaalia Tornion jokilaaksosta. Hänen julkaisemattoman kirjoituksensa luonnoksen luin muuanna elokuun iltana 1952 istuessamme eräässä tukholmalaisessa ravintolassa.

minkään nimen tai nimityypin alkukodista ja -juurista (asutushistoriallinen ja etymologinen näkökohta). Tässä mielessä kirjoittaja nimineen on jäänyt umpioon, sillä kirjallisuudesta saadut vertailuaineokset ovat sittenkin varsin vähäisiä (vrt. Suomenmaan hakemistot ym.).

Myös jäsenykseltään Wahlbergin teos poikkeaa suomalaisista (ja ruotsalaisista) onomastisista tutkimuksista, joissa pääosan muodostaa käsiteltävien nimien aakkosellinen tai nimeämisperusteiden mukaan ryhmitelty etymologinen luettelo (vrt. J. A. LOPMEREN Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I—II, 1943, 1947 ja VIILJO NISILÄN Vuoksen paikannimistö I, 1939), jossa kutakin nimeä on käsitelty mahdollisimman monesta näkökulmasta. Sen pohjalta on taas esitetty moninaisia tiivistelmiä (nimien äännehistoriasta, nimeämisprinsipeistä, nimien perusosista, vanhojen merkintöjen ortografiasta, asutushistoriallisia päätelmiä ym.) sen mukaan, mikä on ollut kyseisen tutkimuksen päämääränä. Wahlberg on jäsennellyt teoksensa siten, että kuhunkin nimeen sisältyviä erilaatuisia probleemeja on käsitelty eri kappaleissa, joten nimi on hajotettu moneksi osaksi. Näin on eri luvuissa käsitelty nimien ortografiaa, nimien äännehistoriaa, nimiin sisältyviä suffikseja, nimien etymologiaa jne. Sama jaottelu koskee teoksen muutakin materiaalia, esim. arkistolähteistä puhutaan kahdesti (I:3 ja II:1), esimerkin mainitakseni. Eikö kappale Kronologisk förteckning över arkivkållorna (II:1) mieluummin kuulu lähdeluetteloon? Tällainen jäsentely on taas pakottanut tutkijan laatimaan monia sanaluetteloja, esim. Kultur- och naturtermer samt komparativa ortnamnslement (II:2, s. 177—206), joka — suomalaisen tutkijan näkökulmasta — sisältää melkein pä jokaiseen sanakirjaan kuuluvaa melko tavallista appellatiivistoa, Personnamn såsom ortnamnslement (II:3, s. 207—226) ja lopuksi vielä Namnregis-

ter till avdelning I (241—277), jotka ovat turhan päiten paisuttaneet teoksen sivulukua. Kyseinen jäsentelytapa on tehnyt tutkimuksen hajanaiseksi ja sekavaksi, joten lukijan täytyy itse koota nimen pirstotut osat yhteen ja suorittaa välttämätön synteesi, jonka tutkija on lyönyt laimin.

Väitöskirjan varsinainen problematiikka on keskitetty lukuihin Jämförelser mellan finskt och lapskt (I:8, s. 153—155) ja Jämförelser mellan finskt och skandinaviskt (I:9, s. 157—167). Edellinen on varsin suppea ja käsittelee etupäässä tavallista appellatiiviainesta, josta kirjallisuudessa on jo aikaisemmin ollut puhetta. Kirjoittajan omia uusia sanayhdistyksiä en siinä havainnut enkä myöskään tietoja metodista, miten suomen kieleen kulkeutunut lappalainen laina on erotettavissa omaperäisestä suomalaisesta sanasta. J. QVIGSTAD'n, KONDRAD NIELSENIN ja K. B. WIKLUNDIN tutkimusten lisäksi olisivat apua tarjonneet myös B. COLLINDERIN »Introduktion till de uraliska språken» (Stockholm 1962), F. ÄIMÄN »Lappalaisia lainasanoja suomen murteissa» (SUSA 25, 1, 1908), T. I. ITKOSEN »Lappalais-suomalaisia sanavertailuja» (SUSA 32, 3, 1918; SUST 58, 1928), ym. Lähdeluettelossa ei näy myöskään nimistöntutkijain kongressissa Upsalassa v. 1952 kuulemaani Collinderin esitelmää Luulajan nimestä (julkaistu kongressin pöytäkirjoissa).

Sama puutteellisuus — Sköldin mukaan — ilmenee myös jälkimmäisessä katsauksessa: ei ole ollut riittävästi tutkittavien nimien murremuotojen, ei äännehistorioiden eikä murrekirjallisuuden tuntemusta. Monissa tapauksissa tutkija on voinut osoittaa, että ruotsalainen nimi on käänöslaina suomesta (esim. *Björkfors* < *Koijukoski*) tai päinvastoin suomalainen nimi on vaannös ruotsalaisesta (esim. *Bränna* > *Pränni*, *Båtskärsnäs* > *Paaskeri*). Kuitenkin luetteloon sisältyy myös virheellisiä tai epävarmoja etymologioita: *Lavasjärveä* on

verrattu suomalaiseen nimiryppääseen *Laava, Laavanen, Laavala* (vrt. VIIJO NISILÄ Nikolauksen kultti ja nimistömme. Virittäjä 1956 s. 243—), *Kälvsjärvi* ja *Kielisjärvi*, *Kypäsjärvi* ja *Kipasjärvi* on ilman perusteluja samastettu ja jälkimmäiset on etymologialtaan yhdistetty *Kippari*-nimen varianttiin *Kippa* (s. 78), vaikka toisaalta ristiriitaisesti on mainittu Junthe *skeparepoyka* l. Juntti *Kipparinpoika* (s. 66), *Kinsjärvi* on rinnastettu *Kinisjärveen* ja vaihtoehtoisesti savolaiseen sukunimeen *Kinnunen* t. *Kinnonen* ja loput on jätetty lukijan ratkaistavaksi, *Ryssbält* on konstruoitu asuun *Riskan-Pelitta*, josta jälki-osa on tutkijan mielestä lyhenne *Pelttarista* (miksei *peltto*?) ym. Kappaleessa esitetyn aineiston selvittämiseksi, joka ylipäätään ei vaikuta kovin vakuuttavalta, olisi juuri laajempi vertailunimistö ollut välttämätöntä. Suomalainen onomastikko olisi odottanut, että kyseisessä katsauksessa sekä vanhan aineiston että vertailunimistön avulla olisi käsitelty asutushistoriallisesti tärkeää kiistakysymystä, mikä osuus kainulaisilla, karjalaisilla, pirkkalaisilla ja savolaisilla on ollut Tornion jokilaakson ja sen ympäristön asuttamisessa. Tiivistelmässään *Sammanfattning* (I:10, s. 169—170) tutkija ainekirjoitusmaiseen tapaan esittää väitöskirjansa I osan tulokset saamatta kuitenkaan syntymään sitä kokonaisuutta, jota lukija on odottanut. Siihen sisältyvä, muuten varsin mielenkiintoinen ajatus, että primaarit lappalaiset nimet ovat kulkeutuneet suomalaisten välityksellä ruotsalaisille, on jäänyt nimiver-tailujen avulla todistamatta.

Laajassa luvussa *Fogdarna och deras medhjälpare samt skrivarnas ortografi* (I:4, s. 31—57) on yksityiskohtaisesti selostettu, miten vokaaleja, diftongeja, konsonantteja, geminaattoja ja konsonanttityhtymiä on vanhoissa asiakirjoissa merkitty. Näin kirjoittaja on pyrkinyt osoittamaan, ketkä kirjjureista olivat ruotsinkielisiä, ketkä osasivat suomen kieltä. Tämäkin on tutkimisen arvoista, mutta on syytä myös muistaa, että

nimen vanhat asut — mikäli niissä erotetaan pelkät ortografiset seikat ja äännehistorialliset muutokset toisistaan — valaisevat myös nimen kehitystä ja ehkäpä alkumuotoakin. — Varsinaisesti ei onomastiseen tutkimukseen kuulu niiden voutien, kirjjureiden, pappien ym. elämäkerralliset tiedot, jotka ovat sulkakynällään merkinneet mainitut nimet vero- ym. kirjojen lehdille. Kappale *Fogdars, skrivares, prästers* m. fl. *personalia* m.m. (s. 57—70) on paremminkin henkilöhistoriaa.

Melko yksityiskohtaisesti tutkija on käsitellyt Tornion jokilaakson murretta kappaleessa *Ljudhistoriska studier* (I:5, s. 73—97). Tässä yhteydessä tuskin olisi ollut tarpeellista puuttua kysymykseen sen enempää kuin yksityisiin nimiin sisältyvät — niiden alkuperää valaisevat — äännehistorialliset seikat olisivat vaatineet. Kyseisen nimialueen äännehistorian on laajasti ja paremmin jo esittänyt MARTTI AIRILA (Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. Suomi IV:12, v. 1912). Pelkät viittaukset Airilan kyseisten äänneilmioiden osalta olisivat olleet riittävät, sillä tutkijan omat pohdiskelut ovat monesti vienet vain harhateille. Tässä yhteydessä on mahdollista mainita vain jokunen: tekijä esittää tornionsuomesta kehityksen *au* > *a*, esim. *navetta* < **naudetta* (vrt. kuitenkin AIRILA mt. 185 sekä viimeksi E. A. TUNKELO Sanoista *navetta* ja *Tavast. Kalevalaseuran vuosikirja* 29, 1949, s. 291); samoin kehityksen *ms* > *mts* > *mψs*, esim. sanassa *lämsä* > *lämpsä*, jossa tavunloppuisen *m:n* ja sitä seuraavan *s:n* väliin on kehittynyt labiaaliksiili (vrt. PERTTI VIRTARANTA Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I 226—227), joskin esim. lyydin ja veψsän vast. sanassa esiintyy affrikaatta (SKES II 320); samoin kehityksen *e* > *ä* esim. nimissä *Pänttjäjä* (< *Penttjäjä*), *Järämä* (< *Jerämä*), *Täräntä* (< *Teräntä*) esittämättä kuitenkaan päätelmänsä puolesta mitään todisteita. Äännekehitystä edustaa tutkijan mieles-

tä myös kylännimi *Päkkilä*, jonka lähtökohtana on hn. *Päkki* (alun perin *Pekki*, *Pekka*, *Pekku*). Ainakin Iin talonnimistössä *Päkkilä* on lähtöisin sukunimestä *Spaek* (esim. Heyki Spaek 1445, Jöns speki 1552, vrt. NISSILÄ Iin paikannimien kielellisestä rakenteesta. Virittäjä 1957 s. 62). En jatka pitemmälle kappaleessa, joka mielestäni on teoksen heikoimpia. Sitä on yksityiskohtaisesti analysoinut dosentti Sköld, joka on mm. sanonut, että »väittelijän pohdiskelun heikkous on siinä, että hän lähtee primaarimuodoista, jotka hän on konstruoinut sen äännelain mukaan, jonka hän haluaa tehdä todennäköiseksi».

Kappaleessa Stamformer i ornamn (I:6, s. 99—133) on käsitelty nimeämisperusteita, etenkin appellatiivista (maastotermejä, eläinten ja kasvien nimityksiä, elinkeinoja valaisevaa sanastoa ym.), jota on kiteytynyt Pohjois-Ruotsin suomalaisnimistöön. Sen esittely on suurin piirtein moitteetonta, mutta nimiaines onkin helposti selvittävää. Laajasti tekijä on käsitellyt etenkin henkilönnimiä paikannimien aineksina. Suppean, varovaisen yleiskatsauksen jälkeen pakanallisista henkilönnimistä ja keskiajan pyhimyksennimistä hän esittelee aakkosjärjestyksessä skandinaaviset, saksalaiset, latinalaiset ja kreikkalaiset nimimuodot ja niiden kansanomaisia variantteja, joista niistäkin voi esittää monia vastaväitteitä. *Amund* ja *Anund* on samaistettu; *Poti*, *Potila* on johdettu *Botvidista* (suomalaisessa nimistössä yleensä *Boddesta*); *Aijä*-nimet on ilman riittäviä perusteita yhdistetty *Enevaldiin*; *Öysti* johdettu *Eysteini*stä (kai *Östenistä*); *Hakka* ja *Hakkari* perusteitta *Häkanista*; *Immo* *Ingeborgista* (kai *Immanuelista*); ainakaan kaikki *Kanni(nen)*, *Kannia(inen)* -nimet eivät voi olla lähtöisin *Canutuksesta* (vrt. karjalais-venäläisiä nimiä *Kanninen*, *Kannin*); *Outi* ja *Uoti* on liitetty *Olavista* johdettujen hypokorismien joukkoon (ainakin karjalan *Outi* < *Avdotja*); *Aarni* on johdettu *Arent-asusta* (kai *Arnesta*); *Inki Engel-*

brektistä (kai *Ingestä*); *Inne* ja *Inna* samoin *Engelbrektistä* (kai *Innocentiuksesta*); *Kuija* *Guidosta* (vrt. kuitenkin suhdetta *koivu: koi-ju, kuiva: kuija*), ym. *Pajari* -nimet on yhdistetty appellatiiviin *paja* (vrt. *Pajala*), mutta ainakin itäsuomal. sn. *Pajari* < appellat. *pajari*, ven. *bojar* (NISSILÄ Slaavilaisia aineksia nimistössämme. Vir. 1956 s. 62—63). ARMAS LUUKKO on osoittanut, että Pellossa asuivat v. 1587 Lauri *Pajainen* ja Pekka *Kolari*, joista *Pajalan* ja *Kolarin* pitäjät lienevät saaneet nimensä (Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II 364. — Ks. myös ERIK WAHLBERG *Birkarlar och birkarläskter i Tornedalen. Tornedalica* I. s. 83). On suorastaan etymologista vallattomuutta selittää, että talonnimi *Siitonen* on syntynyt henkilönnimestä *Titus* (s. 17). Jos talon perustajalla tai omistajalla sattuihin olemaan Titus-nimi, se ei vielä edellytä, että kyseiset nimet olisivat sukulaisia. Samaa on kai sanottava *Nulu-* ja *Nils-*nimen yhdistämisestä. Kappaleessa Eventuella karelska och ryska personnamn (s. 118) ei ole ainoatakaan nimiesimerkkiä ja kappaleeseen Lapska personnamn (s. 119) sisältyvät kolme esimerkkiä on jo maininnut T. I. Itkonen.

Antoisampi kuin edellinen kappale, vaikka siinäkin mielestäni on runsaasti käyttökelpoista ainesta, on Sammansatta personnamn (s. 119—120), jossa tekijä vanhan lähdeaineistonsa valossa selvittelee patronyymista ja vähin myös matronyymista nimiä, jotka ovat tyyppillisiä Pohjois-Suomen sukunimistöissä (tyyppiä *Matinantti*, *Matinlassi*, *Juhonpieti*, *Kaisanantti*). Sama tunnustus on annettava myös kappaleelle Personnamn och gårdsnamn i Tornedalen (s. 121—132), jossa on osoitettu, miten talonnimet ovat monesti syntyneet perustajansa tai jonkun vanhan omistajansa etu- t. sukunimestä (vrt. myös ARMAS LUUKKO mt. II 307—364). Kyseisen nimeämisprinsipiin osoittamiseksi on tarkistettava talon kaikkien omistajien nimet. Jos joukossa on omistajan t. omistajien

nimi, joka samalla on myös — useasti tietenkin kansanomaisena varianttina — talon nimenä, on todennäköistä, että talo on saanut nimensä *ensimmäisestä* mainitun nimen omaavasta omistajastaan. Kyseiset nimet voivat olla varsin vanhoja, jopa keskiajalta, kuten on osoitettu. Wahlbergilla onkin tarjottavana runsaasti tietoja siitä, miten talonnimet ovat syntyneet ja miten kansanomaisia variantteja on kehittynyt vierasperäisestä henkilönnimistöstä. Lisäksi on syytä muistaa, että kansanomaisista henkilönnimistä on muovautunut runsaasti sukunimistöä, jota taas puolestaan on kiteytynyt paikannimistöön. Kokoamansa aineiston avulla tutkija on voinut oikoa eräitä JALMARI JAACKOLAN ja ARMAS LUUKON erheellisiä etymologioita Tornion jokilaakson asumusnimistöstä (esim. s. 25).

Seuraava kappale Suffiksen och deras funktioner (I:7, s. 135—151) olisi mielestäni ollut paremmin paikallaan nimien äännehistoriallisen selvittelyn jäljessä, onhan siinäkin kysymyksessä paikannimien äännerakenne. Suffiksit on ryhmitetty ja jokaiseen ryhmään on koottu sopiva nimiaineisto. On selvää,

että tekijä ei ole voinut sanoa suffiksien synnystä sen enempää kuin LAURI HAKULISEN kirjassa Suomen kielen rakenne ja kehitys (s. 110—) on jo sanottu. Juuri mitään — otsikon lupauksesta huolimatta — ei ole voitu esittää myöskään niiden funktioista.

Teoksessa esiintyvän suomalaisen nimityksen oikeinkirjoituksesta minulla ei ole ollut tilaisuutta tehdä pistokokeita. Kirjallisuusluettelon suomalaisten lähteiden merkitsemisessä on kuitenkin runsaasti painovirheitä. Esimerkkinä mainittakoon Viljo Nissilän Suomalaista paikannimitutkimusta (po. Suomalaista nimitystutkimusta).

Luettuani Erik Wahlbergin väitöskirjan oli yleisvaikutelmanani, että se on lähinnä deskriptiivinen tilastollinen aineskokoelma, jossa ei ole päästy syvempiin onomastisiin synteeseihin. Kuitenkaan ei voida kieltää sen ansioita: se tarjoaa varmaan huolellisesti kootun vanhan asiakirjamateriaalin Tornion jokilaakson kiistanalaisen asutus- ja nimihistorian vastaiselle tutkimukselle, ja jo sellaisenaan se on valaissut laajemmaltikin suomalaisten suku- ja asumusnimien historiaa.

VILJO NISSILÄ